

Kazimierz RĘDZIŃSKI

## Studenckie protesty antyopłatowe oraz w obronie autonomii uczelni we Lwowie w latach 1932–1939

**Słowa kluczowe:** Lwów, studenckie protesty antyopłatowe, obrona autonomii uniwersyteckiej.

**Keywords:** Lviv, students' anti-tuition fee protests, defence of the autonomy of the university.

### 1. Akcje przeciwko opłatom

Lwów w okresie lat międzywojennych XX w. stanowił liczący się ośrodek naukowy. Działały tam cztery uczelnie akademickie: Uniwersytet im. Jana Kazimierza, Politechnika Lwowska, Akademia Medycyny Weterynaryjnej oraz Wyższa Szkoła Handlu Zagranicznego przekształcona na Akademię Handlu Zagranicznego.

Lwów był miastem wielonarodowym, w 1939 r. liczył około 312 tys. mieszkańców, Polacy stanowili ponad 50% ludności (157 tys. osób), Żydzi 31,9% (około 100 tys.) oraz Ukraińcy ponad 16% (blisko 50 tys. osób). Wielonarodowy był również skład studentów lwowskich uczelni.

W Uniwersytecie im. Jana Kazimierza w roku akademickim 1918/1919 studiowało 3892 studentów, w tym 1614 wyznania rzymskokatolickiego, 1524 wyznania mojżeszowego, 711 greckokatolickiego oraz 43 studentów deklarujących przynależność do innych wyznań. W 1923/1924 r. na ogólną liczbę 6091 studentów, rzymscy katolicy liczyli 2916 osób, wyznania mojżeszowego było 2643 osoby, grekokatolików 429, innych 103<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> „Statystyka Polska”, seria C, z. 21, „Statystyka Szkolnictwa” 1933/34, s. 69; tamże, z. 38, 1934/35, s. 63; tamże, z. 56, 1935/36, s. 59; tamże, z. 82, 1936/37, s. 77; tamże, z. 101, 1937/38, s. 88; S. Langnas, *Żydzi a studia akademickie w Polsce w latach 1921–1931. Studium statystyczne*, Lwów 1933, s. 18, tab. 3.

**Tabela 1.** Studenci we Lwowie w latach 1932–1938

| Lp. | Rok akademicki | Uniwersytet | Politechnika | Akademia Medycyny Weterynaryjnej | Akademia Handlu Zagranicznego | Razem  |
|-----|----------------|-------------|--------------|----------------------------------|-------------------------------|--------|
| 1.  | 1931/32        | 7117        | 3186         | 411                              | 356                           | 11 070 |
| 2.  | 1932/33        | 7358        | 3112         | 384                              | 343                           | 11 197 |
| 3.  | 1933/34        | 6703        | 2775         | 389                              | 381                           | 10 248 |
| 4.  | 1934/35        | 6048        | 2558         | 367                              | 434                           | 9 207  |
| 5.  | 1935/36        | 5404        | 2603         | 364                              | 502                           | 9 073  |
| 6.  | 1936/37        | 5289        | 2729         | 380                              | 686                           | 9 084  |
| 7.  | 1937/38        | 5064        | 2847         | 386                              | 759                           | 9 056  |

Źródło: „Statystyka Polska”, seria C, z. 21, „Statystyka Szkolnictwa” 1933/34, s. 69; tamże, z. 38, 1934/35, s. 63; tamże, z. 56, 1935/36, s. 59; tamże, z. 82, 1936/37, s. 77; tamże, z. 101, 1937/38, s. 88; S. Langnas, *Żydzi a studia akademickie w Polsce w latach 1921–1931. Studium statystyczne*, Lwów 1933, s. 18, tab. 3.

W roku akademickim 1932/1933 odnotowano najwyższą liczbę studentów w okresie międzywojennym – 7358 osób, z tego rzymskich katolików – 3906, wyznania mojżeszowego – 2241, greckokatolickiego – 1033, oraz innych wyznań 178. Od następnego roku akademickiego liczba studentów zaczęła maleć (6703), by w roku 1937/1938 spaść do liczby 5064, z tego wyznania rzymskokatolickiego było 3654, mojżeszowego 525, greckokatolickiego 735, innych wyznań – 150 osób<sup>2</sup>.

Stopniowo malała liczba studentów Żydów. W 1938/1939 roku przyjęto 1168 studentów, w tym 42 Żydów (3,6%); na Politechnikę Lwowską przyjęto 583 studentów, a wśród nich 10 Żydów (1,7%)<sup>3</sup>.

Na Politechnice, drugiej co do wielkości uczelni Lwowa, studiowało w roku akademickim 1931/1932 – 3186 studentów, w tym 2299 rzymskich katolików, 393 wyznania mojżeszowego, 342 greckokatolickiego i 152 innych wyznań, głównie prawosławnego i luterńskiego. W roku akademickim 1937/1938 wśród 2847 studentów było 2118 rzymskich katolików, 310 wyznania mojżeszowego, 262 greckokatolickiego i 157 innych wyznań<sup>4</sup>.

Stowarzyszenia studenckie były istotną częścią życia akademickiego. Studenci nie tylko interesowali się zagadnieniami życia społeczno-politycznego, ale usiłowali aktywnie wpłynąć na jego kształt. Ważnymi organizacjami były Bratnie Pomoce, mające charakter samopomocowy. Ich podstawowym zadaniem była troska o materialną stronę życia studenckiego. Środowisko studenckie było

<sup>2</sup> „Statystyka Polska”, seria C, z. 21, „Statystyka Szkolnictwa” 1933/34, s. 69; tamże, z. 101, 1937/38, s. 88; S. Langnas, dz. cyt., Lwów 1933, s. 18.

<sup>3</sup> „Statystyka Polska”, seria C, z. 101, 1937/38, s. 88.

<sup>4</sup> Tamże.

jednak spolaryzowane pod względem politycznym i stopniowo wpływy w Bratnich Pomocach przejmowała prawicowa Młodzież Wszechpolska.

Prawicę ruchu studenckiego stanowiła organizacja występująca na początku lat 20. pod nazwą Narodowe Zjednoczenie Młodzieży Akademickiej, związane z Narodową Demokracją. Na zjeździe w Warszawie w 1922 r. przyjęto nazwę Związek Akademicki – Młodzież Wszechpolska. Lwów, obok Warszawy, był głównym ośrodkiem wpływów endecji w środowisku akademickim.

Lewicę studenckiego ruchu stanowił od 1922 r. Związek Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej. Działał we wszystkich ośrodkach akademickich i był związany z PPS<sup>5</sup>.

Kolejnym środowiskiem akademickim byli ludowcy. Na terenie Lwowa działał od 1922 r. Związek Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej „Posiew”, liczący w 1925 r. około 300 członków, oraz od 1933 r. Akademickie Koło Młodzieży Wiejskiej „Wici”<sup>6</sup>.

Ważne miejsce wśród organizacji ideowych w ruchu studenckim zajmowały korporacje. Studencki ruch korporacyjny wywodził swoją tradycję z okresu zaborów. Studenci narodowości polskiej na studiach zagranicznych skupieni w danej korporacji tworzyli wspólnotę narodową, która podtrzymywała polskość i służyła pomocą materialną.

Lwowskie środowisko korporacyjne było trzecim co do liczebności w kraju. W 1931 r. działało 13 korporacji: „Lutyko-Venedya”, „Leopolia”, „Znicz”, „Gaskonia”, „Scytia”, „Agritania”, „Aragonia”, „Zagończyk”, „Obotritia”, „Roxolania”, „Cresovia Leopoliensis”, „Śląsk”, „Tytania” i „Slavia”. Korporacje skupiały 270 członków rzeczywistych, 156 kandydatów na członków oraz 392 filistrów, czyli absolwentów uczelni<sup>7</sup>. Od 1928 r. zaczęły powstawać korporacje prorządowe, były to: „Prometeusz”, „Bellona”, „Fidelia Leopoliensis”, „Kadra” i „Gdynia”<sup>8</sup>.

Wśród mniejszości narodowych studenckich we Lwowie najliczniej reprezentowana była młodzież żydowska. Posiadała ona własne organizacje samopo-

<sup>5</sup> J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007, s. 62.

<sup>6</sup> *Akademicka młodzież ludowa w II Rzeczypospolitej*, red. A. Malawski, Warszawa 1972, s. 72.

<sup>7</sup> A. Tyszkiewicz, *Z dziejów korporacji studenckich w międzywojennym Lwowie*, „Politeja” 2004, nr 22, s. 418.

<sup>8</sup> *Politechnika Lwowska 1844–1945*, red. R. Szewalski, Wrocław 1993, s. 542; Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów, sygn. 13509/III, k. 137. Do „Aragoni” należeli profesorowie UJK: Stefan Banach, Antoni Cieszyński, Kazimierz Kwietniewski, Stanisław Ruziewicz, Edmund Abrachamik, dr Józef Hecht, dr Nowak i Przygrodzki. Do „Leopolii” należeli: Wilhelm Bruchnalski, ks. Adam Gerstmann, gen. dyw. Władysław Sikorski, Zdzisław Próchnicki, Stanisław Starzyński, Kasper Weigel. Do „Lutyko-Venedii” – prof. Zygmunt Nałaskowski, do „Roksolanii” należał prof. Edmund Bulanda (Centralnyj Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy u Lwovi [dalej: CDIAL], f. 431, op. 1, sygn. 11, k. 1). Korporanci stanowili 6% członków Bratniej Pomocy w UJK, 11% w Bratniej Pomocy w Politechnice, 31% w Akademii Medycyny Weterynaryjnej oraz 7% w Akademii Handlu Zagranicznego (CDIAL, f. 754, op. 1, sygn. 5, k. 55).

موعة: Wzajemna Pomoc Studentów Żydów oraz Koło Studentów Żydów w Politechnice. W Uniwersytecie były to: Stowarzyszenie Akademickiej Młodzieży Zjednoczeniowej, Towarzystwo Medyków Żydowskich, Towarzystwo Żydowskich Słuchaczy Prawa, Towarzystwo Żydowskich Studentów Filozofii.

Studenci ukraińscy zaś działali w: Stowarzyszeniu Ukraińskich Studentów „Osnowa”, Towarzystwie Ukraińskich Studentów Medycyny i Farmacji „Medyczna Hromada”, Towarzystwie Ukraińskich Studentów Prawa „Prawnicza Hromada”, Stowarzyszeniu Ukraińskich Studentów Katolików oraz Akademickiej Chórze „Banduryst”.

**Tabela 2.** Organizacje studenckie w Uniwersytecie Jana Kazimierza w 1937 r.

| Lp. | Nazwa                                                                  | Liczba członków | Prezes          | Kurator z ramienia senatu |
|-----|------------------------------------------------------------------------|-----------------|-----------------|---------------------------|
| 1.  | Bratnia Pomoc                                                          | 685             | E. Stefanicki   | W. Osuchowski             |
| 2.  | Koło Studentek                                                         | 184             | J. Wasylowska   | K. Lanckorońska           |
| 3.  | Stowarzyszenie Akademickiej Młodzieży Zjednoczeniowej                  | 96              | L. Pohoryles    | J. Lenartowicz            |
| 4.  | Towarzystwo Ruskich Studentów Druh                                     | 65              | S. Sembratowicz | J. Kuryłowicz             |
| 5.  | Towarzystwo Ukraińskich Studentów Medycyny i Farmacji Medyczna Hromada | 72              | B. Olesnykij    | Z. Stensing               |
| 6.  | Towarzystwo Medyków Żydowskich UJK                                     | 199             | H. Zeller       | W. Nowicki                |
| 7.  | Towarzystwo Żydowskich Słuchaczy Prawa UJK                             | 165             | H. Fritzhand    | M. Zimmermann             |
| 8.  | Towarzystwo Żydowskich Studentów Filozofii UJK                         | 181             | S. Dürr         | H. Steinhaus              |
| 9.  | Towarzystwo Ukraińskich Studentów Prawa Prawnicza Hromada              | .               | A. Hładyłowicz  | M. Honzatko               |
| 10. | Wzajemna Pomoc Medyków UJK                                             | 189             | T. Wiszniowski  | W. Koskowski              |
| 11. | Akademickie Stowarzyszenie Przyjaciół Rumunii                          | 74              | A. Pilipczuk    | A. Fischer                |
| 12. | Akademickie Towarzystwo Słowiańskie                                    | 75              | A. Kryza        | W. Taszycki               |
| 13. | Polski Akademicki Związek Zbliżenia Międzynarodowego                   | 218             | Z. Schneigert   | T. Bigo                   |
| 14. | Akademicki Związek Katolicki Studentów                                 | 115             | J. Kiersz       | A. Klawek                 |
| 15. | Koło Abstynentów Studentów Teologii                                    | 70              | A. Bardecki     | S. Szurek                 |

**Tabela 2.** Organizacje studenckie w Uniwersytecie Jana Kazimierza w 1937 r. (cd.)

| Lp. | Nazwa                                                        | Liczba członków | Prezes          | Kurator z ramienia senatu |
|-----|--------------------------------------------------------------|-----------------|-----------------|---------------------------|
| 16. | Legion Młodych Związek Pracy dla Państwa                     | 101             | M. Bartoń       | Z. Czerny                 |
| 17. | Młodzież Wszechpolska                                        | 497             | A. Skubiejski   | J. Lenartowicz            |
| 18. | Myśl Mocarstwowa Akademickiej Młodzieży UJK                  | 31              | M. Jarema       | F. Gröer                  |
| 19. | Osnowa. Stowarzyszenie Ukraińskich Studentów Katolików       | 37              | B. Kordiuk      | L. Halban                 |
| 20. | Sodalicja Mariańska Studentek                                | 119             | M. Buczma       | A. Gerstmann              |
| 21. | Sodalicja Mariańska Akademików                               | 78              | S. Brzozowski   | S. Szurek                 |
| 22. | Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej Odrodzenie | 53              | M. Żółtowski    | L. Halban                 |
| 23. | Akademicznyj Chor Banduryst                                  | 31              | O. Kudryk       | K. Kolbuszewski           |
| 24. | Czytelnia Akademicka                                         | 183             | Cz. Rojek       | A. Klawek                 |
| 25. | Lwowski Chór Akademicki                                      | 56              | R. Połoch       | A. Chybiński              |
| 26. | Stowarzyszenie Niemieckich Akademików                        | 33              | O. Suliga       | A. Gerstmann              |
| 27. | Zrzeszenie Akademickiej Młodzieży Prowincjonalnej            | 270             | J. Giebułtowicz | A. Zierhoffer             |

Źródło: G. Mazur, A. Tyszkiewicz, *Z dziejów organizacji studenckich na lwowskich wyższych uczelniach w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 2001, z. 137, s. 102–115.

Stowarzyszenia studenckie działały formalnie na polu samopomocowo-kulturalnym, w praktyce nie stroniły od polityki. Krzyżowały się w nich wpływy różnych partii politycznych, kierunków ideowych, od lewicy po prawicę.

Była także platforma aktywności studenckiej, która jednoczyła wszystkich studentów. Stało się nią dążenie do likwidacji bądź znacznego ograniczenia wysokości opłat za studia. Już na początku lat dwudziestych podnoszono ten postulat z lewicowych środowisk studenckich.

Rozporządzenie ministra WRiOP z 12 lipca 1932 r. wprowadziło podwyżkę o około 40% z dotychczasowych 165 zł. W miejsce dotychczasowej opłaty podstawowej za rok oraz innych opłat dodatkowych wprowadzono opłaty zryczałtowane we wszystkich uniwersytetach i innych szkołach akademickich. Za I rok studiów wynosiła ona 270 zł, za II rok – 250 zł, za III – 220 zł, za IV i dalsze lata po 200 złotych. Na politechnikach, w Akademii Górniczej w Krakowie, Szkole Głównej Gospodarki Wiejskiej w Warszawie oraz Akademii Weterynaryjnej we Lwowie opłaty wynosiły: za I rok – 320 zł, II – 300 zł, III – 280, IV –

260 złotych. Utrzymano wpisowe w wysokości 30 zł oraz zróżnicowano opłaty za egzaminy wstępne. W przypadku opóźnień w uiszczaniu opłaty stosowano kary w wysokości 40 zł<sup>9</sup>.

W warunkach przedłużającego się kryzysu gospodarczego decyzja ministra Janusza Jędrzejewicza skłoniła studentów do radykalnych działań. Były to specjalne naciski na władzę – wiece studenckie, strajki, agitacja antyopłatowa, komitety antyopłatowe koordynujące działania.

Już wiosną 1932 r. studenci rozpoczęli akcję antyopłatową. Polegała ona na kolportażu ulotek, organizowaniu zebrań i wieców studenckich. W ulotkach informowano, że podwyżka opłat prowadzi do monopolu klas posiadających na wyższych uczelniach, nawoływano do wspólnej akcji niezamożnych studentów bez względu na narodowość. Postulowano całkowite zniesienie opłat. Domagano się przebudowy instytucji studenckich samopomocowych z filantropijnych na subwencjonowane przez państwo.

25 października 1932 r. w Collegium Maximum odbył się wiec przeciw opłatom. Udział w nim wzięli rektorzy szkół wyższych we Lwowie A. Gerstmann (UJK), K. Zipser (Politechnika) i B. Janowski (AMW). Wiec przebiegł w spokojnej atmosferze. Domagano się obniżenia czesnego przynajmniej do poziomu sprzed podwyżki, rozbudowania systemu stypendialnego i zapomogowego, wprowadzenia jednakowych opłat na wszystkich latach studiów oraz większej liczby rat.

W styczniu 1933 r. doszło do pierwszych skreśleń za niezapłacenie czesnego. W skali kraju dotknęło to około 3 tysięcy studentów. W lutym wzmożono więc agitację za strajkiem przeciw podwyżce. 6 lutego 1933 r. w holu UJK odbył się wiec młodzieży lewicowej przeciwko opłatom. Rektor ks. prof. Adam Gerstmann – po wezwaniu do rozejścia się strajkujących nieposiadających indeksów studenckich – wezwał policję do wylegitymowania uczestników, a ta aresztowała organizatora wiecu Jana Kukuła, byłego studenta Politechniki, oraz trzy studentki UJK<sup>10</sup>.

Prasa lwowska doniosła:

Z powodu rygorystycznego ściągania w b.r. przez kwestury wyższych zakładów naukowych we Lwowie należności i taks, sytuacja młodzieży akademickiej jest naprawdę tragiczna. Na czarnych tablicach w uczelniach wywieszone są ogłoszenia podające do wiadomości, iż z list studentów zostają skreśleni wszyscy, którzy nie zapłacili rat. Podobno los ten dotknął we Lwowie blisko 400 studentów na Uniwersytecie i tyleż na Politechnice<sup>11</sup>.

W roku 1932/1933 spadła w kraju liczba studentów o około 2 tysiące w stosunku do roku poprzedniego. Sukcesywnie malała liczba studentów do roku 1935/1936<sup>12</sup>.

<sup>9</sup> A. Pilch, *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*, Warszawa – Kraków 1972, s. 173.

<sup>10</sup> A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa*, Kraków 2012, s. 651.

<sup>11</sup> Tamże.

<sup>12</sup> T. Pilch, dz. cyt., s. 291.

Wiceminister WRiOP ks. Bronisław Żongołłowicz w swoim dzienniku pod datą 16 listopada 1932 r. zapisał:

Rozporządzenie o opłatach studenckich postawiło ministerstwo [i] uniwersytety w położeniu bez wyjścia. Np. 400 studentów prawa Uni[wersytetu] Warsz[awskiego] prosiło o odroczenie spłaty, odroczyć można 5%. Ponieważ petenci czekają i nic nie płacą, otwarło się błędne koło. takich kół jest mnóstwo, jak baniek „puszczanych przez ministerialnych urzędników”<sup>13</sup>.

Od 1935/1936 r. weszły w życie wyższe stawki opłat dla wszystkich roczników studenckich za naukę. Walkę z podwyżkami podjęły więc od nowa wszystkie organizacje studenckie solidarnie. We Lwowie akcję antyopłatową prowadziła prawnicowa Czytelnia Akademicka razem z Frontem Niezamożnej Młodzieży Akademickiej, który skupiał Związek Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej oraz Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej. Domagano się obniżenia czesnego do poziomu z 1932 r., rozbudowania systemu stypendialnego i zapomogowego oraz wprowadzenia jednakowych opłat na wszystkich latach studiów.

Wystąpienia studentów spotkały się ze zrozumieniem nowego ministra WRiOP prof. Wojciecha Świątosławskiego. 29 stycznia 1936 r. wydał on rozporządzenie w sprawie „pewnych dodatkowych ulg indywidualnych w opłatach”<sup>14</sup>. Wprowadzono indywidualne ulgi w wysokości 25, 50 i 100%. Zapowiedź ta nie zadowoliła jednak studentów.

Walkę z podwyżką opłat za naukę wznowiono w 1936 r. Na nowo rozpoczęły się akcje studentów. W trakcie wiecu 1000 studentów UJK 10 lutego 1936 r. z udziałem rektora Jana Czekanowskiego i dziekana Wydziału Teologicznego ks. J. Umińskiego domagało się obniżenia opłat i zreformowania opieki medycznej<sup>15</sup>. 24 stycznia tego roku na gmachu Politechniki zawieszono transparent „Żądamy obniżki opłat szkolnych”<sup>16</sup>.

W Wyższej Szkole Handlu Zagranicznego wiec studencki odbywał się pod hasłem „Żądamy udostępnienia studiów polskiemu robotnikowi i chłopu”. W Akademii Medycyny Weterynaryjnej informowano: „Dziś ogólnopolski akademicki strajk protestacyjny celem obniżki opłat szkolnych”<sup>17</sup>.

Strajki styczniowe 1936 r. obyły się bez burd antyżydowskich, aczkolwiek czasami łączono hasła antyopłatowe z antyżydowskimi. Tak było na Uniwersytecie, gdzie głoszone: „Żądamy, by polskie uczelnie były dla Polaków, a nie dla Żydów”; na starym gmachu UJK przy ul. Mikołaja stwierdzono: „Precz z Żydami na wyższych uczelniach. Żądamy obniżki opłat”<sup>18</sup>.

<sup>13</sup> B. Żongołłowicz, *Dziennik 1930–1935*, Kraków 2000, s. 163.

<sup>14</sup> M. Natkowska, *Numerus clausus, getto ławkowe, numerus nullus, „paragraf aryjski”*. Antysemityzm na Uniwersytecie Warszawskim 1931–1939, Warszawa 1999, s. 83.

<sup>15</sup> CDIAL, f. 205, op. 1, sygn. 425, k. 63.

<sup>16</sup> Tamże, k. 64.

<sup>17</sup> Tamże, k. 40.

<sup>18</sup> Tamże; L. Kulińska, *Związek Akademicki, Młodzież Wszechpolska i Młodzież Wielkiej Polski w latach 1922–1947 (struktury, funkcjonowanie i główni działacze)*, Warszawa 2004, s. 30.



Rok 1936 był ostatnim, kiedy wszyscy studenci byli zgodni w swych protestach przeciwko trudnym warunkom życia. Później prawica studencka swój wysiłek ponownie skierowała na walkę ze studentami żydowskimi i studentami polskimi należącymi do organizacji centrolewicowych. Lewica akademicka zaś nadal występowała w roli obrońcy interesów niezamożnych studentów, uważając sprawę opłat za główną kwestię. Domagano się całkowitego zniesienia opłat studenckich dla niezamożnej młodzieży robotniczej i chłopskiej. Postulaty te nadal jednak pozostawały niespełnione.

Protesty studenckie spowodowały, iż podwyżka opłat została rozłożona na cztery lata. Od razu objęła ona nowo przyjętych. Nie osłabiło to jednak napięcia w środowisku studenckim. Minister W. Świątosiński w 1936 r. obniżył roczną opłatę na wszystkich latach studiów do 230 złotych<sup>19</sup>.

## 2. W obronie autonomii uczelni

Forsowane na początku lat 30. reformy oświaty najmocniej dotknęły szkolnictwo wyższe. Podstawowym argumentem przedstawianym przez stronę rządową za koniecznością zmiany poprzedniej ustawy o szkołach akademickich z 1920 r. była potrzeba wzmocnienia władzy rektorów i ministra dla zapobieżenia ekscesom studenckim. Nieoficjalnie zaś chodziło o ograniczenie wpływów opozycji na wyższych uczelniach, którą stanowili profesorowie i studenci. Miano na uwadze protesty profesorów UJ w tzw. sprawie brzeskiej 10 grudnia 1930 r., domagających się wyjaśnienia sprawy. Wówczas władza sanacyjna brutalnie rozprawiła się z opozycją polityczną. Przy zmianie przepisów dotyczących młodzieży akademickiej przyczyną, a równocześnie usprawiedliwieniem, były studenckie rozruchy.

Motywy uchwalenia ustawy były polityczne i organizacyjne – kierując się motywami politycznymi, rząd chciał się pozbyć z wyższych uczelni profesorów o obliczu zdecydowanie antysanacyjnym. Chodziło o ich zaangażowanie się w obronę aresztowanych we wrześniu 1930 r. byłych posłów i senatorów. Protest profesorów miał miejsce w grudniu 1930 r.

Jak podaje Stanisław Pigoń:

W Krakowie również zainicjowana była akcja profesorów uniwersyteckich przeciwko obrzydliwości terroru zastosowanego dla więźniów brzeskich. Za pośrednictwem prof. Adama Krzyżanowskiego dotarła ona na forum sejmowe i głęboko wstrząsnęła sumieniem w narodzie<sup>20</sup>.

We Lwowie w UJK, jak podaje Kazimierz Twardowski, inicjatorami obrony więźniów brzeskich byli Leon Piniński i Franciszek Bujak oraz Eugeniusz Romer<sup>21</sup>.

<sup>19</sup> B. Jacewski, *Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918–1939*, Wrocław (etc.) 1978, s. 150.

<sup>20</sup> S. Pigoń, *Z przedziwa pamięci. Urywki wspomnień*, Warszawa 1968, s. 149.

<sup>21</sup> K. Twardowski, *Dzienniki*, cz. 2: 1928–1936, Warszawa – Toruń 2002, s. 181.



W Politechnice Lwowskiej protesty organizowali profesorowie Kazimierz Kuratowski i Antoni Łomnicki. Jak podaje K. Kuratowski:

W Politechnice Lwowskiej sytuacja była dość delikatna: prezydent Ignacy Mościcki i premier Kazimierz Bartel byli profesorami tej uczelni. Mieliśmy jednak świadomość, że bez udziału czy wbrew opinii prof. Bartla, mającego szczególną pozycję wśród swych kolegów, sprawa nie ma szans powodzenia. W rozmowie, którą przeprowadziłem z Bartlem, dał się on niespodziewanie łatwo przekonać co do konieczności ustosunkowania się Politechniki Lwowskiej do wydarzeń brzeskich. Gdy chodzi o protest brzeski, Bartel całkowicie się do niego przyłączył<sup>22</sup>.

Sam prof. K. Twardowski nie przystąpił do protestu, uzasadniając swoją decyzję: „Odmówiłem, zaznaczając, że moim zdaniem profesorowie nie powinni występować w sprawach partyjno-politycznych”<sup>23</sup>.

W styczniu 1932 r. Towarzystwo Kultury Akademickiej we Lwowie, skupiające zwolenników reformy, publicznie przedstawiło opracowany projekt ustawy, co wywołało zaniepokojenie opinii akademickiej w kraju. Nastąpiło to w czasie, gdy rektorzy uczelni wyższych zostali zapewnieni przez płk. Janusza Jędrzejewicza – ministra WRiOP – oraz prezydenta RP Ignacego Mościckiego, iż nie planuje się reformy szkolnictwa wyższego. Projekt nowej ustawy ograniczał prawa studenckie i zwiększał kontrolę ministerstwa nad uczelniami.

W środowisku lwowskim projekt nie zyskał pełnej aprobaty w kręgach akademickich. Senat UJK 10 czerwca 1932 r. wypracował własny projekt ustawy, opierając się na zasadach wolności nauki i nauczania. Część jednak profesorów UJK poparła projekt. Należeli do nich m.in. Zygmunt Czerny, Kamil Stefko, Jerzy Kowalski, Eustachy Żyliński, Stanisław Legeżyński. Rada Wydziału Humanistycznego UJK na wniosek prof. Z. Czernego w styczniu 1933 r. poparła wniosek ministerialny.

Odmienne stanowisko zajął Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego, 15 listopada 1932 r. występując w całości przeciwko projektowi zmiany ustawy. Jednocześnie na tym samym posiedzeniu Senatu powołano komisję – komitet do walki z ustawą. W jej skład weszli profesorowie: Konstanty Michalski (jr), Władysław Natanson i Stanisław Kot<sup>24</sup>. Projekt zwalczała zdecydowana większość profesorów i studentów.

Z inicjatywy komisji ukazała się, przed rozpoczęciem procesu legislacyjnego, książka pt. *W obronie wolności szkół akademickich*. Zamieszczono w niej artykuły 30 uczonych polskich przeciwko nowej ustawie. 27 autorów było członkami Polskiej Akademii Umiejętności, a 14 byłymi rektorami. Kraków reprezentowało 16 profesorów, Lwów 5, Warszawę 5, Poznań 2, Wilno 1 i Berlin 1 (Aleksander Brückner). Podniesiono w artykułach zagrożenie, jakie niesie

<sup>22</sup> K. Kuratowski, *Notatki z autobiografii*, Warszawa 1981, s. 37.

<sup>23</sup> K. Twardowski, dz. cyt., s. 181.

<sup>24</sup> A. Massalski, *Uniwersytet Jagielloński wobec ustawy o szkołach akademickich z roku 1933*, „Studia Historyczne” 1968, R. XI, z. 1 (40), s. 50.

projektowana ustawa dla nauki i kultury poprzez ograniczenie samorządności uczelni. Autorami protestu byli profesorowie: ks. J. Archutowski, O. Balzer, A. Brückner, F. Bujak, J. Chrzanowski, B. Dembiński, R. Dyboski, S. Estreicher, E. Godlewski, bp. M. Godlewski, J. Gwiazdomorski, H. Hoyer, B. Hryniewicz, M. Huber, S. Kot, ks. K. Michalski, W. Natanson, J. Pagaczewski, S. Pigoń, L. Piniński, E. Romer, J. Rozwadowski, S. Starzyński, W. Świątosławski, W. Szafer, W. Tokarz, B. Winiarski, S. Zaremba, M. Zdziechowski, T. Zieliński<sup>25</sup>.

Nie biorąc pod uwagę protestów środowiska akademickiego, minister J. Jędrzejewicz w grudniu 1932 r. przedłożył projekt na posiedzeniu Rady Ministrów. 12 stycznia 1933 r. projekt ustawy wpłynął do Sejmu, a 21 lutego odbyło się głosowanie. Ustawę przyjęto 211 głosami przeciw 110. Koło posłów żydowskich wstrzymało się od głosowania. Środowisko żydowskie uważało bowiem, iż nowa ustawa pozwoli na zaprowadzenie ładu i porządku na uczelniach<sup>26</sup>. Zatwierdzenie w Senacie RP odbyło się większością 56 głosów, przy 24 przeciwnych i 2 wstrzymujących się<sup>27</sup>. 15 marca prezydent Ignacy Mościcki podpisał ustawę. Nowa ustawa o szkolnictwie wyższym weszła w życie 1 września tego roku.

Narastające wzburzenie i zaangażowanie się profesorów w walkę z projektem ustawy doprowadziło do różnych protestów i manifestacji. W opozycję do ustawy włączyła się młodzież akademicka.

29 stycznia 1933 r. z okna II Domu Techników studenci Politechniki wywiesili kukłę odzianą w granatowe ubranie, przepasaną białą szarfą z orderem Polonia Restituta i napisem „Minister Ciemnoty”. Chodziło o ministra J. Jędrzejewicza. W Domu Studenta przy ul. Łozińskiego 7 wywieszono na znak dezaprobaty kukłę z napisem „jedna z wybitnych osobistości”. Wieczorem 28 stycznia nieznanymi sprawcy wystrzelili do okien mieszkania Z. Czernego kilka kawałków żelaza z „aparatów sprężynowych”<sup>28</sup>.

31 stycznia tego roku odbyły się wiece przeciw ustawie. W UJK, Politechnice i AMW studenci protestowali przeciwko ograniczeniu autonomii uczelni. W tym samym dniu, lecz na innym wiecu, zwołanym przez Legion Młodych, Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej oraz Związek Strzelecki, z udziałem ponad 500 uczestników wyrażano akceptację dla przygotowywanych zmian w ustawie o szkołach akademickich. Potępiono również napaść na profesora Stefkę. Następnie uczestnicy wiecu przeszli pochodem pod mieszkanie prof. K. Stefki i Z. Czernego w geście solidarności. Z uwagi na zaangażowanie się prof. Kamila Stefki w poparcie dla nowej ustawy został on pobity 25 stycznia

<sup>25</sup> *W obronie wolności szkół akademickich*, Kraków 1933, s. 5 i in.; J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków 2000, s. 651; B. Jaczewski, *Polityka naukowa...*, s. 166 i in.

<sup>26</sup> A. Graboń, *Problematyka żydowska na łamach prasy akademickiej w okresie międzywojennym*, Kraków 2008, s. 327.

<sup>27</sup> A. Massalski, dz. cyt., s. 39.

<sup>28</sup> G. Mazur, *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939*, Kraków 2007, s. 236; A. Biedrzycka, dz. cyt., s. 650.

1933 r. na terenie uczelni i obrzucony zgniłymi jajkami. Był on aktywny na posiedzeniach sejmowej Komisji Oświaty 21 stycznia tego roku, razem z Tadeuszem Wałkiem-Czarneckim i Zygmuntem Czernym<sup>29</sup>.

10 lutego 1933 r. odbył się wiec w sali Izby Rzemieślniczej z udziałem około 400 osób, w którym wzięli udział profesorowie UJK: Jerzy Kowalski, Kamil Stefko, Zygmunt Czerny, Eustachy Żyliński, Stanisław Legeżyński i doc. Włodzimierz Mozołowski. W przyjętej rezolucji poparto projekt zmian w ustawie<sup>30</sup>.

20 lutego 1933 r. na Domu Studenta przy ul. Łozińskiego wywieszono czarną chorągiew z napisem „Autonomia” oraz słomianą kukłę symbolizującą ministra J. Jędrzejewicza z napisem „Grabarz nauki polskiej”<sup>31</sup>. Na wezwanie rektora A. Gerstmann kukłę zdjęto.

Od 23 lutego do 15 marca 1933 r. studenci ogłosili strajk powszechny. W marcu, w dniach 1, 3, 9 i 18, dochodziło do starć z policją. 23 lutego organizatorzy strajku wzniesli barykady przed wejściem do uczelni lwowskich, nie dopuszczając innych studentów na zajęcia. Na Politechnice odbyła się demonstracja przeciwko ministrowi Januszowi Jędrzejewiczowi oraz posłance Marii Jaworskiej ze Lwowa, przewodniczącej Komisji Oświaty we Sejmie. Wywieszono transparenty z napisami: „Nie damy autonomii – Koledzy strajkujemy”, „Walczmy o wolność nauki”. 1 marca tego roku studenci wyszli na ulicę, demonstrowano przeciw J. Jędrzejewiczowi oraz M. Jaworskiej. Pod pomnikiem Mickiewicza policja, po bezskutecznym wezwaniu do rozejścia się, przypuściła szarżę na studentów. Zatrzymano 52 uczestników. Na drugi dzień doszło do bójki studentów przed bramą UJK między bojówkami endeckimi a członkami Legionu Młodych. Sześciu studentów trafiło do szpitala. Około 100 studentów z Legionu Młodych demonstrowało na ul. Akademickiej przeciwko strajkowi studenckiemu.

Za udział w rozruchach Sąd Grodzki skazał 10 studentów na kary grzywny od 100 do 200 zł lub w zamian na 2 do 4 tygodni aresztu. Byli to Henryk Kaczmarek, Kazimierz Moszoro, Jan Orszulik, Tadeusz Pępowski, Marian Leśniak. Na 1 do 3 miesięcy aresztu skazani zostali: Leszek Radziszewski, Antoni Gilewicz, Oktawian Walkow, Mieczysław Hapko i Ludwik Anderer<sup>32</sup>.

Kolejne dni przyniosły bójki między studentami Młodzieży Wszechpolskiej a Legionem Młodych. W restauracji Konrada Kocha przy ul. Czarnieckiego użyto rewolwerów, krzeseł, pobito właściciela restauracji i kilkunastu studentów. Do bójki doszło również w restauracji Gastronomia przy ul. Piekarskiej.

Na posiedzeniu Senatu UJK 8 marca 1933 r. rektor A. Gerstmann złożył rezygnację z funkcji. Senat jednakże rezygnacji nie przyjął.

Próby złamaniu strajku studenckiego 13 marca tego roku w Akademii Medycyny Weterynaryjnej przez rektora B. Janowskiego nie powiodły się. Studenci

<sup>29</sup> A. Biedrzycka, dz. cyt., s. 650.

<sup>30</sup> G. Mazur, dz. cyt., s. 236.

<sup>31</sup> A. Biedrzycka, dz. cyt., s. 653.

<sup>32</sup> Tamże, s. 655.

Politechniki blokowali wejście do budynku, doszło do bójek. Nieznani sprawcy wybili szyby w oknach mieszkania rektora. Kamienie owinięto napisami „Za naukę pod bagnetami”<sup>33</sup>.

W tej sytuacji rektorzy ogłosili zamknięcie drugiego trymestru. Decyzja ta uspokoiła studentów; 16 marca wiec akademicki w II Domu Technika z udziałem około 2000 studentów przyjął rezolucję o zakończeniu strajku oraz kontynuowaniu walki w trzecim trymestrze.

Prywatnie nie zgadzał się z projektem nowej ustawy jej promotor ks. Bronisław Żongołłowicz. W prowadzonym dzienniku zapisał:

[...] nasz liliput w wielu słowach nie obejmuje jednej małej części pracy i życia szkół wyższych, zawiera jeno takie ogólniki, które zna na pamięć każdy inteligentny człowiek. Będzie to ustawa „ramowa”, w ramie mnóstwo dziur, „luk”, wyrw, brak figury, kształtu – ani okrągła, ani owalna, ani kwadratowa<sup>34</sup>.

Z nowym rokiem akademickim 1933/34 wystąpił kryzys władzy rektorskiej. W czerwcu 1933 r. wybrano na rektora prof. Marcelego Chlamtacza, którego jednak nie zatwierdziło MWRiOP. W tej sytuacji Senat UJK wybrał następnego rektora-elekta prof. Henryka Halbana (1870–1933). Mimo zatwierdzenia przez MWRiOP nie objął on jednak funkcji z powodu ciężkiej choroby (wkrótce zmarł). Kolejni prorektorzy-elekci nie zostali zatwierdzeni, a byli to: A. Gerstmann, Edmund Bulanda, Włodzimierz Koskowski oraz Marian Franke<sup>35</sup>. Chodziło o to, aby oni z urzędu nie zastępowali chorego rektora.

Minister J. Jędrzejewicz mianował Kamila Stefkę „sprawującym czynności rektorskie” do czasu wyzdrowienia rektora H. Halbana. Stefko pełnił tę funkcję do 19 czerwca 1934 r.

Ponadto 25 września 1933 r. na mocy decyzji Rady Ministrów zlikwidowano na Politechnice Wydział Ogólny oraz katedry: geologii i paleontologii, rolnictwa i fizyki, botaniki i towaroznawstwa, fizyki teoretycznej, matematyki i rysunków figuralnych. Utworzono zaś katedrę rysunków figuralnych i historii architektury polskiej. Pracę utracili profesorowie K. Kuratowski, Z. Klemensiewicz i W. Rubinowicz. Na Uniwersytecie Jana Kazimierza zamknięto 13 katedr: teologii moralnej ogólnej, homiletyki, katechetyki i pedagogiki, socjologii chrześcijańskiej, historii sztuki nowożytnej, filologii angielskiej, kultury Bliskiego Wschodu, prawa rzymskiego, historii prawa polskiego, ekonomii politycznej, prawa i postępowania sądowo-karnego, ogólnego i polskiego nowożytnego prawa politycznego, matematyki<sup>36</sup>.

W UJK rozwiązano najwięcej, bo 13, katedr, w Uniwersytecie Poznańskim rozwiązano 10 katedr, w Uniwersytecie Jagiellońskim, Stefana Batorego w Wilnie i Politechnice Lwowskiej po 7. Nie zlikwidowano katedr w Uniwersytecie

<sup>33</sup> Tamże, s. 657.

<sup>34</sup> B. Żongołłowicz, dz. cyt., s. 157.

<sup>35</sup> J. Draus, dz. cyt., s. 41.

<sup>36</sup> Tamże, s. 42.

Warszawskim i Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Akademii Weterynaryjnej we Lwowie i Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

Wymiar polityczny likwidacji katedr odniósł się do profesorów Władysława Tarnawskiego, Władysława Kozickiego, Stanisława Głębińskiego, Edwarda Dubanowicza i Stanisława Ruziewicza, którzy byli działaczami endecji i sygnatariuszami uniwersyteckiego protestu w sprawie brzeskiej. Pracę utracili również Stanisław Żukowski, Zygmunt Bielawski i Andrzej Mytkowski. W Politechnice zwolnieni zostali profesorowie Kazimierz Kuratowski, Z. Klemensiewicz i W. Rubinowicz.

Braciom Januszowi i Wacławowi Jędrzejewiczom – ministrom WRiOP – nie udało się pozyskać ani studentów, ani profesorów. Przygotowanie oraz realizacja reformy tzw. Jędrzejewiczowskiej w szkolnictwie wyższym wywołały konflikt w środowisku akademickim. Podzieliły kadrę profesorską na pryncypalną oraz opozycyjną. Nastąpił również podział na uczelnie pryncypalne i niezależne broniące samorządności. Brutalna polityka władz sanacyjnych wobec opozycji w szkołach wyższych, przy wprowadzaniu reform jędrzejewiczowskich, spowodowała deprecjonowanie roli, prestiżu i autorytetu profesorów.

Nowy minister WRiOP prof. Wojciech Świątosławski (od 5 grudnia 1935 r.; jeden z sygnatariuszy protestu przeciwko ustawie) zapowiedział, że celem jego działalności będzie poprawa zaufania między środowiskiem naukowym a ministerstwem. Rezultatem tych dążeń była nowelizacja ustawy z 16 kwietnia 1937 r., znosząca administracyjne prawo likwidacji wydziałów oraz katedr.

## Bibliografia

- Akademicka młodzież ludowa w II Rzeczypospolitej*, red. A. Malawski, Warszawa 1972.
- Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów, sygn. 13509/III, Ulotki organizacji młodzieżowych Uniwersytetu J. Kazimierza i Politechniki Lwowskiej oraz papiery różne z lat 1931–1939.
- Biedrzycka A., *Kalendarium Lwowa*, Kraków 2012.
- Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukraini u Lwowi, f. 205, 754.
- Draus J., *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007.
- Dybiec J., *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków 2000.
- Jaczewski B., *Organizacja i finansowanie nauki polskiej w okresie międzywojennym*, Wrocław (etc.) 1971.
- Jaczewski B., *Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918–1939*, Wrocław (etc.) 1978.
- Langnas S., *Żydzі а studia akademіckіe w Polsce w latach 1921–1933 (Studium statystyczne)*, Lwów 1933.

- Kulińska L., *Związek Akademicki Młodzież Wszechpolska i Młodzież Wielkiej Polski w latach 1922–1947 (struktury, funkcjonowanie i główni działacze)*, Warszawa 2004.
- Kuratowski K., *Notatki z autobiografii*, Warszawa 1981.
- Mazur G., *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939*, Kraków 2007.
- Mazur G., Tyszkiewicz A., *Z dziejów organizacji studenckich na lwowskich wyższych uczelniach w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 2001, z. 137.
- Massalski A., *Uniwersytet Jagielloński wobec ustawy o szkołach akademickich z roku 1933*, „Studia Historyczne” 1968, R. XI, z. 1 (40).
- Natkowska M., *Numerus clausus, getto ławkowe, numerus nullus, „paragraf aryjski”. Antysemityzm na Uniwersytecie Warszawskim 1931–1939*, Warszawa 1999.
- Pigoń S., *Z przedziwa pamięci. Urywki wspomnień*. Warszawa 1968.
- Pilch A., *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*, Warszawa – Kraków 1972.
- Politechnika Lwowska*, red. R. Szewalski, Wrocław 1993.
- „Statystyka Polska”, seria C, z. 21, „Statystyka Szkolnictwa” 1933/34; z. 101, 1937/38.
- Twardowski K., *Dzienniki*, cz. 2: 1928–1936, Warszawa – Toruń 2002.
- Tyszkiewicz A., *Z dziejów korporacji studenckich z międzywojennym Lwowie*, „Politeja” 2004, nr 22.
- W obronie szkół akademickich*, Kraków 1933.
- Żongołowicz B., *Dziennik 1930–1935*, Kraków 2000.

## Summary

### **Students' anti-tuition fee protests, and also protests in defence of the autonomy of the institutions of tertiary education in Lviv, in the years 1932–1939**

In the year 1932, the Ministry of Religious Confessions and Public Enlightenment significantly raised tuition fees for tertiary education, which caused vehement protests and strikes in the community of students. In January, 1933, those failing to pay their tuition fees, were struck off the lists of students. The Sejm of the Republic of Poland passed a new Act on Tertiary Education, significantly reducing the autonomy of universities, which was met with protests of teaching staff and students. In Lviv, the academic community declared a three-week strike. The students occupied the building of their institution of tertiary education and organized demonstrations. Fighting with the police and scuffles between the students who supported the authorities and the opposition occurred.